

MARIA MAKAI

O zadaniach etyki

Za jedno z podstawowych zadań etyki należy uznać określenie ontologicznych podstaw moralności. Podejmując to zadanie, będziemy mogli bardziej precyzyjnie ustalić, co i jak w ramach struktury społecznej odzwierciedla moralność, uwzględniając przy tym jej historyczną ewolucję, specyficzną formę i swoistość więzi z poszczególnymi rodzajami stosunków społecznych oraz formami świadomości. W obrębie tak szerokiego zakresu pytań szczególnego znaczenia nabiera kwestia stosunku między daną formacją społeczno-ekonomiczną a moralnością. Analiza tego stosunku wymaga synchronicznej interpretacji, uwzględniającej w sposób dialektyczny założenia materializmu historycznego oraz dane ekonomii politycznej.

Mówiąc o ontologicznym aspekcie etyki, mamy na względzie również jej problemy gnozeologiczne. Interpretując pojęcia z zakresu moralności, traktujemy je — i tu posłużę się parafrazą jednego ze sformułowań S. L. Rubinsztejna — jako odniesione do siebie samych formy bytu odzwierciedlonego w bycie. Ale w tym ujęciu okazuje się niezbędne nie tylko gnozeologiczne podejście do relacji podmiot—przedmiot, lecz także jej analiza ontologiczna. Moralne aspekty i przedmiot poznania są zdeterminowane historycznie, społecznie, a także klasowo. Ostatnio nader rozpowszechniony jest pogląd ujmujący wybory i decyzje jednostek w pełnym oderwaniu od realnej rzeczywistości, w której znajduje się owa jednostka. W społeczeństwach klasowych, aczkolwiek dana formacja społeczno-ekonomiczna tworzy określoną całość, rzeczywistość społeczna jest klasowo zróżnicowana. Analogicznie różnicują się też alternatywy rzeczywistości, wobec których staje jednostka; one też w ostatecznym rachunku wyznaczają ogólne granice świadomości jednostki, jawiące się jej jako ogół możliwości, które — przy danej świadomości moralnej — pragnie ona realizować. Gnozeologiczną, aksjologiczną i wolicjonalną postawę podmiotu tylko wtedy możemy właściwie zinterpretować, jeśli przyznajemy mu określoną autonomię działania. Leżące u podstaw decyzji oceny moral-

ne stanowią spontaniczne odbicie rzeczywistości społecznej, w której żyje i działa podmiot. Podmiot i przedmiot, interpretowane jako składniki stosunku gnozeologicznego, nie mogą być traktowane jako naturalne, oderwane od rzeczywistości. W każdym razie ujęcie historyczne i krytyczne wyklucza taką interpretację gnozeologiczną.

Badanie kategorii ekonomicznych jako najogólniejszych przejawów bytu społecznego, stanowiących ontologiczną strukturę etyki, odgrywa istotną rolę w ocenie czołowych koncepcji filozoficznych i antropologicznych proponowanych we współczesnej etyce burżuazyjnej. Antropologia ta absolutyzuje pewne negatywne zjawiska występujące w społeczeństwie kapitalistycznym, uznając je za swoiste cechy człowieka przejawiające się w każdej jednostce. I niezależnie od tego, czy ogólna treść opisu owej rzekomej istoty człowieka będzie pesymistyczna, czy też optymistyczna, czy kategorie te prezentowane są w postaci fenomenologicznych opisów dotyczących egzystencji ludzkiej, czy też funkcjonują w analitycznej interpretacji języka moralności jako ukryta antropologia, zawsze utrwalone są w nich dominujące cechy danej epoki.

Obecną popularność antropologii filozoficznej można tłumaczyć nie tylko względnym niedorozwojem etyki marksistowskiej i nie tylko tym, iż w wymiarze życia indywidualnego teoretycznie nie nadążamy za przemianami spowodowanymi przez przeobrażenia społeczne i nie wyjaśniliśmy dotąd należycie, w jaki sposób stosunki społeczno-ekonomiczne przenoszą się w sposób nieuświadomiany w płaszczyznę bardziej lub mniej świadomego życia. Coraz częściej mówi się o życiu dniem dzisiejszym, z dnia na dzień. Oczywiście są pewne ogólne przyczyny, które sprzyjają upowszechnianiu się antropologii filozoficznej. Wskażmy tu na jedną taką generalną przyczynę. Jak wiadomo, w warunkach kapitalizmu świadomość społeczna nie odpowiada rzeczywistemu rozwojowi, społeczne stosunki produkcji autonomizują się, a świadomość nabiera pozornej niezależności od warunkujących ją, aczkolwiek nie zawsze i nie w pełni ujawniających się układów stosunków ekonomicznych. Na pozorne zanikanie istotnych cech formacji społeczno-ekonomicznej rzuca pewne światło proces pracy. W swoich prostych, abstrakcyjnych momentach praca wydaje się być wolna od momentu sprzedaży, a codzienna reprodukcja życia indywidualnego manifestuje się w swej niemal nagości antropologicznej.

Współczesna antropologia filozoficzna nie radzi sobie z prostą rejestracją wyabstrahowanej sfery zewnętrznej, ponieważ przyjmuje za swą bazę ontologiczną koncepcję prostego obiegu towarów, genialnie przedstawioną przez Marksa, i odpowiadające jej w sferze ideologicznej takie kategorie, jak wolność, równość, własność. Stąd też w miejsce Benthama czy tuż obok Marksa pojawiają się nazwiska Kanta, Heideggera i Sartre'a. Tyle że przy takim ujęciu znikają z pola widzenia rzeczywiste sprzeczności

społeczeństwa kapitalistycznego, znikają rzeczywiste siły napędowe kształtujące życie od wewnątrz, te stosunki społeczno-ekonomiczne, które w ostatniej instancji determinują uświadomiony materialny kształt życia. Czy możemy odzegnać się od królestwa obiektywnie kształtowanych stosunków materialnych, przystępując do analizy sfery moralnej? Jako marksiści i materialści nie możemy. Przede wszystkim dlatego, iż zachodzi wówczas niebezpieczeństwo odcięcia jednostki od jej motywów, działań, słowem — całokształtu stosunków społecznych i historycznych determinujących jej zastosowanie.

Życie w celu samozachowania, tj. względnego zaspokojenia historycznie ukształtowanych potrzeb, to także życie potrzebujące wartości. Z punktu widzenia moralności owe fundamentalne *Müssen* nie są bynajmniej heteronomiczne. Nie są one również tak stałe, jak się to przedstawia na gruncie koncepcji filozoficznych, przyjmujących za swoją podstawę tradycyjną antropologiczną konstrukcję Kanta, która będąc uogólnieniem świadomości i oblicza społeczeństwa burżuazyjnego, tworzy swoistą konstrukcję *homo phenomenalis* i *homo noumenalis*. (Nawet György Lukács w pracy *Swoistość etyki* przyjmuje jako podstawę swej koncepcji etycznej tę właśnie konstrukcję Kanta). W istocie rzeczy w każdym systemie moralnym występują klasowe normy społeczne, jak również przejawiają się w nim owe szczególne konieczności (*Müssen*), które skłaniają do rozwoju lub też upadku moralnego, odgrywając w tym względzie olbrzymią, aczkolwiek wciąż jeszcze niezbadaną rolę. Musimy zatem dokonać swoistej konkretyzacji oceny moralnej stosunków społecznych — nie tylko w tym celu, aby wyjść poza ramy metafizycznego ujęcia jednostki ludzkiej wyłączonej z kontekstu społecznego, ale przede wszystkim po to, żeby pogłębić i ugruntować swoją własną pozycję w rozwoju i krytyce etyki. Z tego punktu widzenia za wybitne osiągnięcie należy uznać pracę radzieckiego psychologa, A. N. Leontiewa, *Problemy razwitija psichiki* (przekład polski: *O rozwoju psychiki*), w której ujawnia on wpływ kapitalistycznych stosunków produkcji na dezintegrację psychiki.

Życie i moralność ludzi kształtują się w społeczeństwach klasowych w sposób nieświadomy, nie możemy więc zapominać, że wobec skłonności tego społeczeństwa do opacznych wyobrażeń jednostka może odczuwać swoje zagubienie jako samorealizację moralną i na odwrót. Musimy zatem badać relacje zachodzące między różnymi formami przejawiania się *Müssen* a stosunkami społeczno-ekonomicznymi, interesami ekonomicznymi i moralnymi interesami politycznymi. Owe ekonomiczne i polityczne interesy mogą kształtować moralność w sposób nieuświadomiany. Z chwilą gdy zostają uświadomione, działają one nie tylko jako siła zewnętrzna, lecz także od wewnątrz.

Związek między ekonomią polityczną a przedmiotem etyki występuje

również w bardziej abstrakcyjnej formie. Zarówno praktyczne stosunki moralne, jak i stosunki społeczno-ekonomiczne występują jako procesy antropologiczno-społeczne oraz społeczno-rzeczowe, ale w obu wypadkach przejawiają się w sferze ponadzmysłowej. Społeczno-ekonomiczna rzeczywistość wywiera określone piętno w sferze produkcji, a więc zarówno na środkach produkcji, jak i na samym producencie. Rzeczywistość ta tkwi w jednostce i w produkcji, może więc tym samym przybierać formę zmysłową, nie zawiera jednak żadnego naturalnego materiału, substancji, albowiem jest w swej istocie ponadzmysłowym stosunkiem materialnym. Odpowiadająca temu nadzmysłowa rzeczywistość etyczna, mimo że niematerialna, ma charakter podobny: sam proces może być nosicielem i wyrazicielem owych nadzmysłowych stosunków moralnych, politycznych (jak np. produkt, który nie został wykończony z powodu strajku czy też na skutek złej roboty, partactwa).

W jaki sposób wyrasta moralność z ocen samego życia, jak można scharakteryzować jej byt przedmiotowy? Aby badać moralność jako jeden z aspektów rzeczywistości, konieczna jest analiza społecznych form pracy. Wartość wymienna społecznej formy pracy to tylko jeden historyczny aspekt i dlatego nie możemy tu poprzestawać na wskazaniu określonej analogii między wartością wymienną a moralnością (ani wartość wymienna, ani moralność nie mają charakteru naturalnego). Należałoby więc dokonać analizy owej ponadzmysłowej materii społecznej z punktu widzenia historycznie zmiennych społecznych form pracy wraz z ich antagonizmami przenikającymi system norm moralnych i moralnych aspektów praktyki.

Мария Макай

О ЗАДАЧАХ ЭТИКИ

Одной из главных задач этики является определение онтологических основ нравственности. Это является необходимым условием разрешения основных эпистемологических вопросов этики. По мнению автора, как субъект так и объект познания детерминированы исторически общественными и классовыми условиями. Поэтому исходной точкой этики должен быть анализ конкретных экономических категории, которые — как наиболее общие проявления общественного бытия — образуют онтологическую структуру этики.

Maria Makai

THE TASKS OF ETHICS

A basic problem of ethics is the identification of the ontological foundations of morality. This is a precondition for the adequate explanation of the epistemological questions of ethics. The author thinks that both the subject and the object of cognition are subject to historical, social and class determinants. Hence ethics must see its point of departure in the analysis of concrete economic categories which as the most overall manifestations of social being constitute the ontological structure of ethics.